

СОЦІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД В НАУЦІ ЗЕМЕЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Сидор В.Д.

(доктор юридичних наук, доцент, Чернівецький факультет Національного університету «Одеська юридична академія»)

Анотація: Сидор В.Д. доктор юридичних наук, доцент, професор кафедри аграрного, земельного та екологічного права Національного університету «Одеська юридична академія» «Соціологічний підхід в науці земельного права України». Публікація присвячена дослідженню цінності земельного права на основі соціологічного підходу і встановлення його залежності від суспільних інтересів, реальних земельних відносин та практики вирішення земельних спорів. Цінність земельного права з соціологічної точки зору розглядається як механізм забезпечення і задоволення суспільних земельних інтересів. Доводиться, що соціологічний підхід має велике прикладне значення для формування галузі земельного права України.

Ключові слова: соціологічний підхід, земельні відносини, земельне законодавство, наука земельного права, методи пізнання, законодавча діяльність, наукові дослідження.

Аннотация: Сидор В.Д. доктор юридических наук, доцент, профессор кафедры аграрного, земельного и экологического права Национального университета «Одесская юридическая академия» «Социологический подход в науке земельного права Украины». Публикация посвящена исследованию ценности земельного права на основе социологического подхода и установления его зависимости от общественных интересов, реальных земельных отношений и практики разрешения земельных споров. Ценность земельного права с социологической точки зрения рассматривается как механизм обеспечения и удовлетворения общественных земельных интересов. Доказывается, что социологический подход имеет большое прикладное значение для формирования отрасли земельного права Украины.

Ключевые слова: социологический подход, земельные отношения, земельное законодательство, наука земельного права, методы познания, законодательная деятельность, научные исследования.

Summary: Sydor V.D., doctor of Law, docent, professor of agrarian, land and environmental law department of National University "Odessa Law Academy" "Sociological approach in science land law of Ukraine". A publication is devoted to researching of value of land law from a sociological approach and establish its dependence on the public interest, real land relations and practices of land disputes resolving. The value of land law from a sociological point of view is considered as a mechanism to ensure satisfaction and public land interests. Proved that the sociological approach is of great practical importance for the formation of the land law of Ukraine.

Key words: sociological approach, land relations, land legislation, science of the land law, methods of cognition, legislative activity, scientific research

Актуалізація проблем використання соціологічного підходу в науці земельного права зумовлена тією роллю, яка належить цій галузі законодавства в теорії і практиці державного функціонування. Дослідження особливостей методології земельного законодавства в науковому руслі повинно сприяти визначенню основних концептуальних напрямів розвитку земельного права і законодавства, розробці конкретних рекомендацій щодо їх удосконалення та оптимізації і, як наслідок, зміцненню авторитету державної влади і стабілізації земельних правовідносин. Динаміка розвитку суспільних земельних відносин ставить перед наукою земельного права чимало проблем. Руйнування економічної і соціально-політичної систем радянського суспільства, що спиралися на конкретну наукову доктрину, спричинили певну дезорганізацію в галузі методології дослідження соціальних процесів. Неозброєним оком помітна неадекватність правової теорії реаліям практичного життя. Проте наукова теорія є життєздатною лише за умови загального сприйняття її основних положень науковим співтовариством. Відбулися зміни в наукових методах земельно-правових досліджень, активніше стали використовуватися методи порівняльного правознавства, конкретні наукові дослідження тощо. Стрімке реформування економічного і політичного ладу України, висока динаміка становлення нових форм суспільного життя вимагають належного юридичного забезпечення, яке би ґрунтувалося на сучасній науковій теорії та методології.

В науці земельного права проблеми методології були предметом досліджень таких вчених-правознавців, як: В.І.Андрейцев, Г.І. Балюк, А.П. Гетьман, І.І. Каракаш, В.В. Костицький, П.Ф. Кулинич, В.Л. Мунтян, В.В. Носік, О.О. Погрібний, В.І. Семчик, Н.І. Титова, Ю.С.Шемшученко, М.В. Шульга та ін. Проте сьогодні виникає нагальна потреба

всестороннього осмислення цілого ряду теоретично-прикладних аспектів методології науки земельного права на основі сучасних досягнень вітчизняної науки.

Метою даної публікації є з'ясування цінності земельного права на основі соціологічного підходу і встановлення його залежності від суспільних інтересів, реальних земельних відносин та практики вирішення земельних спорів.

Переходячи до викладення основного матеріалу, хочемо зазначити, що методологія юридичної науки являє собою систему підходів, методів і способів наукового дослідження, теоретичні засади їх використання при вивченні державно-правових явищ. В енциклопедичній літературі вказується, що основу методології юридичної науки становлять ряд підходів, зокрема, філософсько-світоглядні підходи (матеріалістичних чи ідеалістичний, діалектичний чи метафізичний, визнання чи заперечення об'єктивних соціальних, у тому числі державно-правових, закономірностей та можливості їх пізнання, здобуття істинних знань про них); загальнонаукові методи, тобто такі, які використовуються в усіх або у більшості наук (наприклад, методи структурний, функціональний, сходження від абстрактного до конкретного; формальнологічні процедури – аналіз та синтез); групові методи, тобто такі, які застосовуються лише у певній групі наук, наприклад, тільки у суспільствознавстві (наприклад, метод конкретно-соціологічного дослідження); спеціальні методи, тобто прийнятні для дослідження предмета якоїсь однієї науки (тлумачення юридичних норм, спеціальні прийоми узагальнення юридичної практики) [1, с. 618].

Тривалий час у теорії права існувало два методологічних підходи до дослідження природи права, які ґрунтувалися на виключно однобічному аналізі розуміння змісту права, і відповідно, законодавства. Перший з них полягає у прихильності до проголошеного у ХХ ст. позитивістського отождолення права й закону, аналізу змісту права в повній залежності від державної волі, що зводить право до наказу держави. Такий підхід поширений досі й залишає поза увагою розгляд права як засобу втілення в життя справедливості, гуманності як необхідних складових демократичного розвитку суспільства, обмежує юридичну науку лише дослідженням догми права. Наслідком такого праворозуміння є недооцінка соціальної природи джерел права. Інший підхід полягає у зведенні права виключно до природних прав людини, обґрунтуванні непотрібності й необов'язковості їх відображення у законодавстві, запереченні або недооцінці впливу державної влади на правоутворення і правореалізацію. Недооцінка ролі держави у правовому регулюванні суспільних відносин, урешті-решт, призводить до порушень закону, правового нігілізму тощо. У цьому контексті, як підкреслює Н. М. Пархоменко, гостро постає потреба у дослідженні теоретичних проблем юридичної науки концептуального характеру, що вимагає нового методологічного обґрунтування [2, с. 12]. Водночас постійний пошук нових дослідницьких прийомів і методів забезпечує приріст наукових знань, поглиблення уявлень про властивості земельного права і форми його виразу – земельне законодавство.

Наукові досягнення у галузі земельного права передбачають виявлення юридичних властивостей цієї галузі права, відкриття нових ефективних моделей правового регулювання найважливіших земельних відносин. Велике значення науки земельного права в науковому виявленні оптимального співвідношення законодавчого регулювання земельних відносин. Наука земельного права з урахуванням виявлених прогалин у нормах земельного законодавства виносить пропозиції щодо їх вдосконалення, виявляє потребу й об'єктивну необхідність розробки нових напрямків законотворчої роботи, зумовлює концептуальні основи подальшого розвитку та вдосконалення земельного законодавства.

На думку професора В.В. Костицького, одним із реальних шляхів подолання кризи сучасного правознавства є розвиток соціології права, дослідження права як феномену нашої цивілізації через призму «життя» абстрактної правової норми завдяки її застосуванню, дотриманню, реалізації суб'єктами суспільних відносин. Отже, доречно говорити про нові можливості права як засобу творення держави, моделювання

справедливої влади, здатної відповідати викликам, перед якими опинилося людство у третьому тисячолітті [3].

Земельне законодавство як специфічний інструмент правового регулювання значно впливає на обрання засобів і методів, що використовуються в процесі регулювання земельних відносин. У правовій державі здійснення законодавчої діяльності передбачає досягнення відповідності правомірності й законодоцільності, коли нормативні акти, що приймаються від імені всього державно-організованого суспільства, в обов'язковому порядку враховують інтереси кожного індивіда і реалізуються всіма суб'єктами правовідносин і насамперед самою державою. Оскільки правознавство в цілому покликане допомагати законодавцеві в розробці наукових основ управління суспільством і науково обґрунтованих рекомендацій, спрямованих на вдосконалення цього управління, можна стверджувати, що завданням юридичної науки є надання допомоги законодавцеві в розробці і прийнятті правових норм. Сучасне земельне законодавство розвивається досить інтенсивно і наука земельного права повинна прагнути до того, щоб сприяти цьому процесу, розв'язуючи поточні й перспективні проблеми вдосконалення земельного законодавства.

Соціальна функція юридичної науки зобов'язує науковців до розробки працюючих механізмів, здатних реально вплинути на стан справ у правозастосуванні. Для того, щоб адекватно реагувати на існуючу потребу в дослідженнях комплексного, аналітико-прикладного характеру, необхідно повернути теоретичне осмислення на узагальнення соціальної і судової практики з урахуванням динамічності законодавства і мінливих економічних та політичних умов. Цей підхід не означає зменшення значущості фундаментальних праць, йдеться насамперед про сутність фундаментальності юридичної науки, про подолання розриву між теорією і практикою. Земельне право сьогодні переживає період накопичення теоретичного знання, а його відрив від потреб правового і суспільного життя може мати негативні наслідки для всієї галузі.

Сучасні земельно-правові дослідження повинні прагнути віднайти відповіді на складні і нестандартні питання, що виникають у зв'язку з новими обставинами й умовами реалізації земельних прав, у тому числі наростанням обсягу судової і суспільної практики. Потрібен поворот від статичного (формально-догматичного) знання до активного знання, що вивчає явища глибоко й всебічно, використовуючи досягнення суміжних наук і реально впливає на законодавство і практику його застосування. Розуміння необхідності утвердження нових напрямів у земельно-правових дослідженнях, заснованих на цінностях, що базуються на правах людини, підходах до розвитку правової галузі, що враховують попередній досвід регулювання, виходять за межі юридичної догматики, в рамках якої вже практично не існує резервів наукового розвитку інституту земельних прав.

Законодавча діяльність виходить з вимог об'єктивних, не залежних від волі людей економічних законів. Здійснюючи уніфікацію старого і розробляючи нове земельне законодавство, необхідно враховувати об'єктивний характер економічних законів, співвідношення законів економічних і юридичних і не допускати плутанини в цьому питанні, що веде до суб'єктивного ідеалізму.

Сучасний рівень науки земельного права і нормотворчої діяльності ставить перед наукою земельного права проблему удосконалення методики емпіричних досліджень у галузі застосування земельно-правових норм з метою виявлення їх ефективності й пошуку шляхів удосконалення земельного законодавства, приведення його у відповідність з мінливими соціально-економічними умовами нашого суспільства. У зв'язку з цим суттєвого значення, як зазначає професор І. О. Іконицька, набуває соціологічний напрям у науці земельного права, що передбачає дослідження реальних суспільних відносин у сфері застосування земельно-правових норм, аналіз взаємозв'язку між земельно-правовими нормами, правовими відносинами і фактичними земельними відносинами [4, с. 43–44]. Зокрема, методами проведення емпіричних досліджень у земельному праві є опитування й

анкетування спеціалістів різних рівнів, що займаються застосуванням земельно-правових норм, метод спостереження тощо.

Одним з актуальних напрямів адаптації вітчизняного правознавства до викликів сьогодення, на думку академіка О. В. Петришина, має стати соціалізація права та юридичних знань. Людина як носій невід'ємних прав і свобод, які покликані визначати зміст і спрямованість діяльності держави, не може сьогодні розглядатися за межами правової науки [5, с. 138]. Лише за умов усвідомлення соціальних основ права законодавство може розглядатися у контексті забезпечення та захисту прав та свобод людини і громадянина, функціонування правової державності та правової культури суспільства. На цій основі, зазначає професор О. В. Сердюк, формується соціологічний підхід до права як саме теоретичний концепт, що має соціальну природу, відмінну від звичного застосування у правознавстві методики конкретно-соціологічних досліджень для підтвердження тих чи інших теоретичних висновків [6, с. 5]

Необхідно провести глибокий аналіз існуючих земельних відносин, які потребують чи можуть потребувати правового регулювання. Оскільки фактичні суспільні відносини досить рухомі, нестабільні, важливо не тільки виявити їхню сучасну систему, а й з'ясувати тенденції їх розвитку. Такий аналіз дає змогу побудувати модель правового регулювання цих відносин у майбутньому, чи, іншими словами, прогнозувати розвиток земельного законодавства, підготувати створення відповідних норм та інститутів. Головна особливість правового прогнозування полягає у визнанні того, що право розвивається завжди на основі змін у суспільному бутті, у фактичних суспільних відносинах людей. Тому і передбачити розвиток права можливо лише на базі відомого чи передбаченого розвитку суспільства в цілому. Проте прогностичний характер відображення в праві має свої межі, які умовно можна поділити на соціальні, ґносеологічні й власне правові. Соціальні межі виражаються в тому, що законодавство повинно не тільки правильно відображати майбутній розвиток суспільних відносин, а й враховувати реальні суспільні, конкретно-історичні можливості його досягнення. Соціально-правове прогнозування може бути плідним лише тоді, коли воно здійснюється на основі вивчення загальних закономірностей розвитку суспільства. Для цього необхідно аналізувати економічні, політичні, соціально-психологічні, демографічні та інші явища в житті суспільства, які в сукупності визначають можливості правового регулювання суспільного життя, виявити об'єктивні закономірності цих явищ [7, с. 19].

Тому ми приєднуємось до думки професора С. С. Сливки, який вважає, що методологічно правильно побудована та наука, яка ґрунтується на певній сукупності концептів різних наук. На основі цього вибудовується справжня методологічна будова права, є можливість здійснювати широкий методологічний аналіз, виводити нову методологічну стратегію, що обґрунтовується коеволюційним зв'язком людини з природою, антропологією, синергетикою та іншими сучасними науками [8, с. 64].

Важливою методологічною особливістю дослідження проблем розвитку земельного законодавства є використання міждисциплінарного підходу. Земельне право як наука являє собою структурно організоване знання про земельні правовідносини, форми і методи формування земельної правосвідомості й шляхи їх удосконалення, включає уявлення правознавців про предмет і метод даної галузі юридичного знання, джерела і детермінанти їх формування, про місце земельного права в системі юридичної науки. Суттєвим моментом, що зумовлює характер і особливості формування і розвитку земельного-правового знання є усвідомлення взаємозв'язку земельного права не тільки з іншими галузями правової науки, а й з іншими суспільними науками – філософією і соціологією, що визначають методологічні пошуки.

Методологічну основу функціонування земельного права України, на думку професора В. В. Носіка, мають становити вчення національної та зарубіжної філософської, економічної, екологічної, аграрної, біологічної, юридичної та інших доктрин про взаємозв'язок землі, людини, суспільства і природи, а також про використання землі як

основи економічного, соціального, державно-правового, демографічного, духовного, культурного розвитку народу та збереження землі і довкілля. У взаємозв'язку земля – людина – природа виняткова роль належить землі, оскільки особливості землі як об'єкта правового регулювання суспільних відносин зумовлені її об'єктивними фізичними ознаками і функціями, які вона виконує в природі, економіці, суспільстві, а також суб'єктивними юридичними властивостями, які визначають її як об'єкт земельного права [9, с. 53].

Принциповою методологічною проблемою земельного права і законодавства є суб'єктивний фактор і складність розуміння законодавцем земельно-правових процесів і явищ. Людина створює законодавство, що врегулювало б земельні відносини, і, здавалося б, існування цього законодавства залежить від волі людини, що творила його. Проте траєкторія розвитку земельного законодавства часто виходить за межі цілей і завдань його творців. Ми переконані в тому, що соціологічний підхід дозволить поглянути на цінність земельного права як механізму забезпечення і задоволення суспільних земельних інтересів. Незважаючи на те, що соціологічний підхід пов'язує ефективність правового регулювання земельних відносин з правом, яке походить із фактично існуючих відносин, він має велике прикладне значення для формування галузі земельного права України. А тому, дослідження питання утвердження цінності права на основі соціологічного підходу у праворозумінні є актуальним для забезпечення правового регулювання земельних відносин і розробки ефективного земельного законодавства.

Література.

1. Юридична енциклопедія : В 6 т. / Редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. / 3-й том «К-М». – К. : «Укр. енцикл.», 2001. – 789 с.
2. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології : монографія / Пархоменко Н. М. – К. : ТОВ «Вид-во «Юрид. думка», 2008. – 336 с.
3. Костицький В.В. Теорія розподілу влади: громадянське суспільство і держава в епоху глобалізації [Електронний ресурс] : доповідь / В.В. Костицький. – Режим доступу : kostytsky.com.ua/publications.php
4. Иконичкая И. А. Применение социологических методов исследования в земельном праве / И. А. Иконичкая // Развитие аграрно-правовых наук / редкол. : З. С. Беляева, М. И. Козырь (отв. ред.), М. М. Славин, Л. П. Фомина. – М. : Изд-во ИГиП АН СССР, 1980. – С. 43–48.
5. Петришин О. Проблеми соціалізації права та соціологізації правової науки / О. Петришин // Право України. – 2011. – № 8. – С. 131–141.
6. Сердюк О. В. Соціологічний підхід у сучасному правознавстві: пізнання соціальності права : монографія / Сердюк О. В. – Харків : Право, 2007. – 320 с.
7. Законодавство: проблеми ефективності / [Авер'янов В. Б., Бобровник С. В., Головченко В. В. та ін.] ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. – К. : Наук. думка, 1995. – 232 с.
8. Сливка С. Філософія права: методологічне осмислення / С. Сливка // Право України. – 2011. – № 8. – С. 61–70.
9. Носік В. В. Юридична природа сучасного земельного права України / В. В. Носік // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 7–8 (81–82). – С. 50–58.

СТАНОВЛЕННЯ ЛІСОВОГО ПРАВА ТА ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ: СОЦІОЛОГО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Лапчак І.

(юрист)

Анотація. автор розглядає соціолого-правові проблеми становлення і розвитку лісового права та лісового законодавства.

Ключові слова: лісове право, лісове законодавство, історія розвитку лісового права.

Аннотация. автор рассматривает социолого-правовые проблемы становления и развития лесного права и лесного законодательства.

Ключевые слова. лесное право, лесное законодательство, история развития лесного права.

Annotation. The author examines the sociological and legal problems of the formation and development of forest law and forest legislation.

Key words: forest law, forest legislation, forest law development history.